بەرەیەکی نیشتمانیی پتەو بۆ ئەم قۆناغە نوێیەی کوردستان

مەلەفی تایبەت

٨٢٠ جار خوێندراوەتەوە ٢٣/٠٨/٢٠

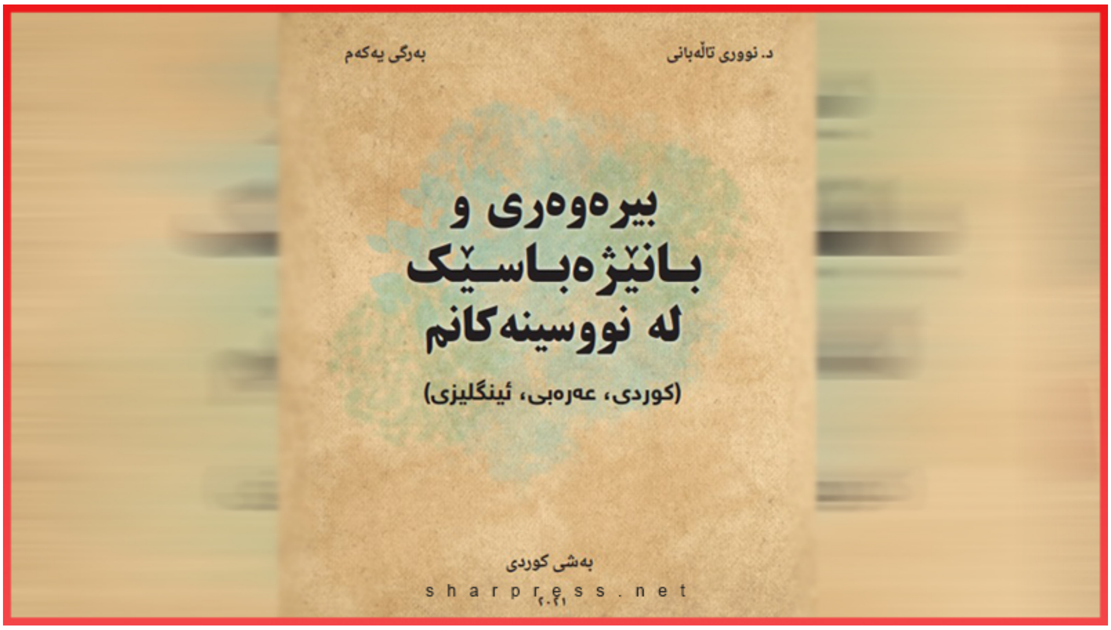

ئەحمەد هەردی عەزیز محەمەد نووری تاڵەبانی
ئامادەکردنی فازیل شەوڕۆ

دکتۆر نوری تاڵەبانی دوای چاپکردنی بەرگی یەکەمی (بیرەوەری و بانێژەباسێک لە نووسینەکانم)، ئێستا (٣) بەرگی دیکەی ئەم بەرهەمەی بە زمانی کوردی و عەرەبی و ئینگلیزی ناردووە بۆ چاپ، کە تێکڕای (٤) بەرگەکە (١١٢٣) لاپەڕەی قەوارە گەورەیە، فازیل شەوڕۆ ئەرکی پێداچوونەوە و سەرپەرشتیی چاپکردنی بەرگەکانی گرتەئەستۆ و دوو پێشەکیشی بۆ نووسیوون. بەختیار مستەفا زەڵمیش، بەشە عەرەبییەکەی ئامادەکرد و پووختەی ژیاننامەی دکتۆر نوری تاڵەبانی وەرگێڕایە سەر زمانی عەرەبی.

بەرگی دووەمی ئەو بەرهەمەی دکتۆر نووری کە (٥١٩) لاپەڕەیە بە کوردییە، بەرهەمی تەمەن و ئەزموونی ڕۆژگاری پڕ هەوراز و نشێوی ژیانییەتی، کە بۆ مێژوو دەبنە بەڵگەنامەی دەوڵەمەند بۆ توێژەر و مێژوونووس و و سیاسی و ڕۆشنبیری و خوێنەرانی کورد و عەرەب و ئینگلیزیزانەکان.

ئەم بابەتەی خوارەوە، کە پتر لە دوو دەییە پێش ئیمڕۆ، پێشکێش بە بەرپرس و دەسەڵاتدارانی کورد کراوە، هەردەڵێی بۆ ئیمڕۆیان ئامادەکراوە. بەداخەوە، ئەگەر زوو خەمی جددی ئەو خەمخۆرانەی کورد بە هەند وەربگیرابانایە، ئەکید، ڕۆژگاری ئێستای کورد، زۆر جیاوازتر دەبوو.
ئێستاش، دەکرێ، ناوەڕۆکی ئەم بابەتە، بەهەند وەرگیرێت و عیبرەتێک لە ڕابردوومان وەربگرین.
ئەمەش دەقی بابەتەکەیە، کە لە بەشێ دووەمی بەرگەکە بە ناونیشانی (یەکخستنی ماڵ کورد) دا تۆمارکراوە:

"دروود لە ڕۆحی پاکی ئەحمەد هەردی و عەزیز محەمەد"

بەرەیەکی نیشتمانیی پتەو بۆ ئەم قۆناغە نوێیەی کوردستان

ئەحمەد هەردی   عەزیز محەمەد   نووری تاڵەبانی

وڵاتەکەمان بە بارودۆخێکی تایبەتدا تێپەڕدەبێت، دواڕۆژی کوردستان لە دەستووری ئایندەی عێراق دیاری دەکرێت و پەیوەندیی هەرێمی کوردستان بە حکوومەتی ناوەندەوە یەکلا دەکرێتەوە. لەم بارودۆخە ناسکە نادیارەدا هەڵوێستێکی یەکگرتووانە لە کوردستان بەدی ناکرێت و بەرنامەیەك ئامادەنەکراوە کە هەموو هێز و لایەنە سیاسیەکانی کوردستان و ڕێکخراوە مەدەنی و پیشەییەکان و ڕووناکبیرانی کوردستان کۆبکاتەوە. ئەم پەرتوبڵاوییەی ئێستا لە ئارادایە لە بەرژەوەندیی کورد و قازانجی هێزە سیاسیەکاندا نییە، ئەگەر بارودۆخەکە بەم شێوەیە بمێنێتەوە دەبێتە هۆی ئەوەی کورد سەنگێکی ئەوتۆی نەبێ لە کاتی ئەو گۆڕانکارییانەی چاوەڕوانی کوردستان و عێراق دەکەن و بڕیاری لەسەر دەدرێت. ئەگەر کورد بیەوێ بەشداربێت لەو گۆڕانکارییانە و ڕۆڵی لە دیاریکردنی پاشەڕۆژی عێراق هەبێت، پێویستە خۆی لە بەرەیەکی یەکگرتووی پتەودا، بە بەرنامە کۆ بکاتەوە و بە یەك دەنگ داوای جێبەجێکردنی مافە ڕەواکانی بکات.

لەو باوەڕەداین هەموو کوردێکی بە هەست و دڵسۆز پشتگیریی لە یەکگرتنەوەی هێزە سیاسییەکانی کوردستان دەکات و ئاواتەخوازە ئەم یەکگرتنەوەیە بە زووترین کات بێتە دی، تا چالاکانە و بە گورجی بەشداری لە دەستنیشانکردنی پاشەڕۆژی کوردستان و عێراق بکات. بەڵام قسەی تیۆری و سەر کاغەز لەگەڵ ئەو واقیعەی لەسەر گۆڕەپانی کوردستان هەیە جیاوازە و هەمووشمان هەستی پێدەکەین. لەمەوبەر چەند هەوڵێکی دڵسۆزانە لە لایەن هێزە

سیاسییەکان و گرووپ و کەسانی ڕووناکبیرەوە بۆ دامەزراندن و بنیاتنانی بەرەیەکی یەکگرتوو لە کوردستان دراون، بەڵام بە داخەوە زۆربەیان سەرکەوتنیان بە دەست نەهێناوە، چونکە بە شێوەیەکی گونجاو لەگەڵ ئەو واقیعەی لە گۆڕەپانی کوردستان هەبووە نەبوون، بۆیە ئەگەر بمانەوێ بیر لە یەکخستنەوەی هێزە سیاسیەکانی کوردستان بکەینەوە، پێویستە ئەو واقیعە لەبەرچاو بگیرێ.

لە واقیعی ئەمڕۆی کوردستان دوو هێزی سەرەکی هەن، لە زۆر ڕووەوە توانا و دەسەڵاتێکی زۆریان هەیە، بەڵام چەند جارێك پێکدادان و شەڕ و ناکۆکی لە ساڵانی ڕابردوودا لە نێوانیاندا ڕوویداوە و ئاسەوارەکانی تا ئێستاش ماون. چەند ساڵە دوو ئیدارەی جیاواز لەم بەشەی کوردستان هەیە، هەر یەکەیان دەزگای تایبەت بە هێزی پێشمەرگە و پۆلیس و پاراستن و زانیارییان هەیە، لەسەر بنەمای حیزبایەتیی تەسك دامەزراون، هەروەها چەند کۆلێجێکی تایبەت بە هێزی پێشمەرگە و پۆلیس و ڕێکخراوانی دیکە هەیە لەسەر هەمان بنەما دروست کراون. ئەم دوو ئیدارەیە دەمێکە سەرچاوەی تایبەتی دارایی خۆیان پەیداکردووە و ئێستاش لە پەرەسەندندایە. یەکگرتنەوەی ئەو دوو ئیدارەیە کە ئەو دوو هێزە سیاسییە بەڕێوەیان دەبەن، کارێکی ئاسان نییە، ئەگەر بمانەوێ لەسەر بنەمایەکی پتەو یەکبگرنەوە، بە جۆرێك لێکدابڕانی تێدا نەبێ و نەگەڕێنەوە بۆ جاری جاران، کە ناکۆکیی چەکدارانە لە ئاکامەکەی ڕوویداوە. مەبەست لە بەرچاوخستنی ئەو واقیعە تاڵە تانە لێدان نییە، بەڵکو هەوڵدانە بۆ یەکگرتنەوەی هێزە سیاسییەکان لەسەر بنەماییکی ڕاست و دروست، بۆ ئەوەی جارێکی دیکە گەلەکەمان تووشی شکستی و نەهامەتی نەبێتەوە. لێرە کە باس لە دامەزراندنی بەرەیەکی کوردستانیی یەکگرتوو دەکەین، بیر لەو کۆسپ و ئاستەنگانەش دەکەینەوە و هەوڵ دەدەین بە شێوەیەکی واقعبینانە و دوور بینانە چارەسەریان بکەین.

لە بەرامبەر ئەم هەموو ئاستەنگ و زەحمەتەی لەسەر گۆڕەپانی سیاسیی کوردستان بەدی دەکرێن، بارێکی تازە لەسەر ئاستی کوردستان و عێراق و ناوچەکە و جیهان پەیدابووە بووەتە هۆی پەیدابوونی ئاسۆیەکی نوێ بۆ کوردستان بەگشتی، بۆ ئەو دوو هێزە سیاسییە و لایەن و گرووپ و ڕێکخراو و ڕووناکبیرانی کوردستان، کە پێویستە توانای خۆیان بە شێوەیەکی جددی و دوور لە خۆپەرستییەوە یەك بخەن، تاکو سوود لەم هەلە وەربگیرێ بۆ ئەوەی هیچ نەبێ بەشێك لە ئاواتەکانی گەلی کوردستان بەدی بێن و کورد جارێکی تر تووشی نەهامەتی نەبێتەوە. ئەم دەرفەتە تازەیە لە ئاکامی ڕووخانی ڕژێمی دیکتاتۆری و ڕزگارکردنی بەشی زۆری باشووری کوردستان پەیدابووە، نابێت بە سووك و ئاسانی لەبەر هەر هۆیەك بێت، لە دەستمان بچێت. بە دڵنیاییەوە دەڵێین ئەگەر ئەم جارە کورد سوود لەم دەرفەتە گەورەیە وەرنەگرێت، ئەو دوو هێزە دەسەڵاتدارەی کوردستان لە هەموو لایەکانی تر زیاتر زەرەرمەند

دەبن و بەرامبەر مێژوو و نەوەی پاشەڕۆژ بەرپرسیار دەبن. ئەگەر لێرە پەنجە بۆ ئەو دوو هێزە سیاسییە درێژ دەکەین، لەبەرئەوەیە ئەوان ئەمڕۆکە کاربەدەست و دەسەڵاتدارن لە کوردستان و بەشێکی فراوانی باشوور لەژێر دەسەڵاتی ئەواندایە.

ئەو کۆسپ و ئاستەنگانە، دەبێ بە وردی و واقیعبینانە لێیان بکۆڵینەوە تا بتوانین چارەسەریان بکەین. بەڵام لەهەمان کاتیشدا ئەم بارودۆخە تازەیەی لە پاش نەمانی ڕژێمی بەعسی پەیدا بووە و هیوا و ئومێدێکی گەورەی لێ پەیدابووە بۆ کورد، دەبێ بخرێنە پێش چاو و هەوڵبدرێت حیزبایەتی تەسك و بەرژەوەندیی یەکلا نەبنە هۆی بەرەو پێشەوە نەبردنی کێشەی ڕەوای گەلەکەمان، تا جارێکی تر نەبینە قوربانیی خۆپەرستیەتیی. کورد، دەبێت ئەمجارە بە مافە ڕەواکانی خۆی بگات و سوود لەم بارە نێوخۆیی و ناوچەیی و نێو دەوڵەتییە تازەیە وەربگرێت.

ئەگەر ئەم بەشەی کوردستان کە لە ژێردەسەڵاتی ئەو دوو هێزە سیاسییە یەکبگرێتەوە، ئەو بەشە دابڕاوەی زووتر دەگەڕێتەوە سەر هەرێمی کوردستان، کەواتە پێویستە هەموو کوردێکی دڵسۆز بە هەموو توانایەوە هەوڵ بدات ئەم ئاواتە پیرۆزەی هەزاران شەهید و قوربانی ڕێگای ئازادکردنی کوردستان، بێتە دی. ئەگەر گەیشتن بەم ئاواتە پیرۆزە لە یەکگرتنەوەی هەردوو ئیدارەکەدا بێت، پێویستە هەموو هەوڵێك بدرێت بۆ پتەوکردنی پەیوەندیی نێوان ئەو دوو هێزە و هەموو هێز و گرووپ و ڕێکخراوە مەدەنی و پیشەیی و کەسایەتی و ڕووناکبیرانی کوردستان، بەڵام لەسەر چ بنەمایەك و بە چ میکانزمێك؟

ئەو پرنسیپانەی دەتوانین بڵێین بەشی زۆری گەلەکەمان دەمێکە لەسەری ڕێککەوتوون و بە بەردەوامی داوای جێبەجێکردنیان کردووە، دەکرێت لەم خاڵانەی خوارەوە کۆبکرێنەوە:
یەکەم: یەکخستنەوەی هەردوو ئیدارەکە و دامەزراندنی حکوومەتێکی ئیئتلافی بە بەشداریکردنی نوێنەرانی هێزە سیاسیەکان و کەسایەتییە شارەزا و بێلایەنەکان، ئەرکە سەرەکییەکانی ئەم حکوومەتە، جگە لە بەڕێوەبردنی کاروباری دەزگاکانی کوردستان، تا ڕێکخستنی هەڵبژاردنێکی ئازاد، لەم خاڵانەی خوارەوە دەکرێ کۆ بکرێنەوە:
پێکهێنانی چەند لێژنەیەك بۆ یەکخستنەوەی دەزگاکانی تایبەت بە پێشمەرگە و ئاسایش و پۆلیس و کۆلێجەکانی سەر بەو دەزگایانە.

*پاککردنەوەی دەزگاکانی هەرێم لە هاوکارانی دەزگاکانی ئەمن و موخابەراتی ڕژێمی بەعس بەپێی بڕیاری پەرلەمان، لەگەڵ پاککردنەوەی ئەو دەزگایانە لە فەرمانبەرانی دەست پیس و بێ

توانان بوونەتە هۆی پەیدابوونی گەندەڵی و ڕۆتین و دواخستنی کاروباری هاونیشتمانیان.
*ئامادەکردنی قانوونێکی نوێ بۆ هەڵبژاردنی پەرلەمانی کوردستان و ئەنجامدانی ئەو هەڵبژاردنە، بە هاوکاریی دەزگایەکی نێو دەوڵەتی.

*پێوەندیی حکوومەتی یەکگرتووی هەرێم و دەزگاکانی بە وەزارەت و دەزگاکانی ناوەند بەپێی دەستووری هەرێم ڕێکبخرێت، تا ئەو کاتەی دەستوورێکی تازە بۆ عێراق پەسند دەکرێت. بە واتایەکی دی، حکوومەتی هەرێم هەموو ئەو دەسەڵاتانەی بۆ دەستنیشانکراوە لە دەستووری هەرێمی کوردستان بە کاریان بێنێ، تەنیا ئەو دەسەڵاتانە نەبێ بەپێی هەمان دەستوور بە دەسەڵاتی حکوومەتی ناوەندی دەزانن، کە بریتی دەبن لە کاروباری بەرگری و نێودەوڵەتی و دراو و بانکی ناوەندی و دەوڵەتنامە (جنیسە).

دووەم: چەسپاندنی سیستمی فیدڕاڵی پەسندکراو لە لایەن پەرلەمانی کوردستانەوە بۆ پاشەڕۆژی عێراق، لەسەر بنەمای دابەشکردنی عێراق بەسەر دوو هەرێم، هەرێمی کوردستان بە سنووری جوگرافی و مێژوویی خۆی، کە دەمێکە مێژوونووسانی عەرەب و بیانی و کورد دیاریانکردووە، کە لە سەرووی زنجیرە چیاکانی حەمرین دەستپێدەکات، لەگەڵ هەرێمێکی دی بۆ بەشی عەرەبی عێراق. پێویستە هەوڵبدرێت ئەم سیستمە فیدارڵییە لە دەستووری عێراقی تازەدا بچەسپێت، کە هەرێمی کوردستان بەشێکە لە کوردستان، چونکە هەموو لایەنە سیاسی و مەزهەبییەکانی عەرەبی عێراقی، دەوڵەتی عێراق بە بەشێك لە نیشتمانی عەرەب دەزانن و داوادەکەن ئەم داواکارییەیان لە دەستووری عێراقدا بچەسپێنن.

سێیەم: نەهێشتنی ئاسەواری سیاسەتی بەعەرەبکردن بەهەموو شێوەکانیەوە، لە هەموو ناوچەکانی کوردستانی تازە ئازادکراو، هەروەها بەشداریکردنی گەلی کوردستان لە پڕۆسەی هەڵبژاردن لەسەر ئاستی عێراق بەندبکرێت بە نەهێشتنی ئاسەواری سیاسەتی بە عەرەبکردن و گەڕانەوەی هەموو ئاوارە دەرکراوەکان، بە کورد و تورکمان و ئاشوورییەوە، بۆ جێگای باب و باپیرانیان، لەگەڵ قەرەبووکردنەوەیان لەو زیانانەی لێیان کەوتووە، تاکو بتوانن بگەڕێنەوە بۆسەر ژیانی ئاسایی جارانیان، لەگەڵ گەڕاندنەوەی ئەو چوار قەزایەی لە ساڵی ١٩٧٦ لە پارێزگای کەرکوك دابڕاون.

لەبەر ئەوەی کەرکوك و ناوچەکەی تایبەتمەندێتیی خۆی هەیە، پێویستە کێشەکانی ئەو ناوچە بە شێوەیەکی جیاواز چارەسەر بکرێن، چاکترە دەستەیەك پێکبێت نوێنەرانی هێزە سیاسیەکان و ڕێکخراوەکان و چەند کەسایەتییەکی ناوچەکە تێیدا ئەندام بن، ئەرکی سەرەکی ئەو لیژنەیە

ئامادەکردن و داڕشتنی بەرنامەی جۆراوجۆر بێت بۆ بنبڕکردنی سیاسەتی بە عەرەبکردن لە ماوەیەکی دیاریکراودا. باری تایبەتی لە کەرکوك و مەترسی پەیدابوونی هاوکارییەکی ستراتیژیی لەنێوان گرووپە توندڕەوەکانی تورکمان و عەرەب، دژی پێکەوە ژیانی نەتەوە جیاوازەکان پێویست دەکات ئەم دەستەیە لە کەرکوك بە زووترین کات دابمەزرێت. پێویستە هەڵوێستێکی یەکگرتووانە لەکاتی هەڵبژاردندا لە کەرکوك و ناوچەکانی دیکەدا پەیڕەو بکرێت و هەموو نەتەوەکانی ئەو ناوچانە بەشداری تێدابکەن، ئەگینا نەیارانی کورد، بە هاوکاریی ناحەزانی کورد و تورکمان و عەرەب لەو ناوچەیە، دەتوانن کاری تێکدەرانە ئەنجام بدەن، ئەوەش دەبێتە هۆی مەترسییەکی گەورە بۆ پاشەڕۆژی کەرکوك. ئەو لایەنانە بە ئاشکرا چەند دەوڵەت و هێزێکی بیانی و ناوخۆیی پشتگیرییان لێ دەکەن، کە دەبێ هەموو حیسابێك بۆ تێکشکاندنی ئەم ستراتیژییە بکرێت، بە یەکگرتنەوەی هێزە کوردستانییەکان و دۆستەکانیان لە ناوەوە و دەرەوەی کوردستان.

چوارەم: دەستکاریی پرۆژەی دەستووری هەرێمی کوردستان بکرێت کە لەمانگی نۆڤەمبەری ٢٠٠٢ وەکو پرۆژە پەسندکراوە، تاکو بەندەکانی لەگەڵ باری تازەی پاش ڕووخانی ڕژێم بگونجێن، پێویستە ئەو پرۆژەیە پاش دەستکاریکردنی، پەسند بکرێت و حکوومەت و هەموو دەزگاکانی هەرێمی کوردستان کاری پێبکەن.

پێنجەم: پەرلەمانی کوردستان و حکوومەتی یەکگرتووی کوردستان، تاقە نوێنەری هەرێمی کوردستان بێت لە هەموو گفتوگۆ و دانووستانێك لەگەڵ حکوومەتی ناوەند و هاوپەیمانان دەکرێن.
شەشەم: قبووڵکردنی ئاکامەکانی ئەو هەڵبژاردنەی پاش یەکگرتنەوەی کوردستان دەکرێت، پاش پەسندکردنی قانوونێکی نوێ بۆ هەڵبژاردن لەسەر بنەمایێکی تازە. ئەم پرنسیپە سەرەکییانە دەکرێت بە شێوەیەکی فراوانتر ئامادەبکرێن، پێویستە میکانزمی تایبەت دابڕێژرێت بۆ کارپێکردن و جێبەجێکردنیان.

لەسەر ئاستی کوردستان، پێویستە کۆمیتەیێکی باڵا بۆ جێبەجێکردنی بەم پرنسیپانە دامەزرێت، لەگەڵ چاودێریکردنی شێوەی جێبەجێکردنیان لە پارێزگاکان، چاکترە ژمارەی ئەو کۆمیتەیە لە (نۆ) ئەندام زیاتر نەبێت، نوێنەری ئەو دوو حیزبە سەرەکییەی تێدابێت، چونکە جگە لەوەی ئەمڕۆکە دەسەڵاتداران لە کوردستان و هێز و توانای بەرچاویان هەیە، نوێنەریان لە ئەنجومەنی حوکمڕانیی عێراق هەیە، کە ئەمڕۆکە، لە پاش دەسەڵاتی هاوپەیمانان، باڵاترین دەسەڵاتە لە عێراق، بەڵام ئەمە نابێت بمانگێڕێتەوە بۆ ئەو سیستەمەی لە زۆر وڵاتانی شموولیدا پەیڕەوی دەکرێت، لە ژێر ناوی "بەرەی نیشتمانی"، هەموو دەسەڵاتەکان لە ژێر دەستی

حیزبێك ماونەوتەوە. ئەمەش ڕاماندەكێشێ بۆ شیكردنەوەی خاڵێكی تر كە بەداخەوە لە وڵاتانی شموولیدا كراوە بە نەریت، حیزبێك بە ناوی حیزبی "ڕابەر"، یان هەر ناوێكی تر بێت، دەبێ لە بەرەی یەكگرتووی كوردستانی ئەم جۆرە پراكتیزە بەلاوە بنرێت و بەشێوەیەكی دیموكراسییانە بڕیار و پێشنیازەكان لە لایەن كۆمیتەكانی بەرەوە پەسند بكرێن. بەڵام دەكرێت لەم حاڵەتەشدا مەرجی پەسندكردنی بڕیارە گرنگەكان، لە لایەن دوو لەسەر سێی ئەندامانی كۆمیتەی باڵای بەرەوە قبوڵ بكرێت.

بەهەر حاڵ پێویستە جگە لە "كۆمیتەی باڵای بەرەی نیشتمانی كوردستان"، كۆمیتەی دیكە لەسەر ئاستی پارێزگا و قەزا و ناحیەكان بە هەمان شێوە پێكبێت، بەڵام بە ڕەچاوكردنی باری تایبەتی ناوچەی كەركوك. ئەم بۆچوونانەی لێرەدا خستوومانەتە بەرچاو ڕاو پێشنیازن، داوا لەهەموو لایەن و گرووپ و نوێنەرانی ڕێكخراوانی مەدەنی و پیشەیی و ڕووناكبیران دەكەین بە ڕاو بۆچوونەكانیان دەوڵەمەندتریان بكەن، بەم شێوەیە دەتوانین هەموو پێكەوە بگەینە ئامادەكردنی بەرنامە و میكانیزمی چاكتر و گونجاوتر لەگەڵ باری تازەی كوردستان و عێراق بگونجێت.